

šolske naredbe 1774—1805, Ljubljana 1974, str. 16; izd. Slovenski šolski muzej v Ljubljani). — 2. Branko Korošec, Beseda, dve o Steinbergovem in drugih opisih Cerkniškega jezera, Kronika XV, 1967, str. 16—18 (s sliko na strani 15). — 3. Baltasar Hacquet, Oryctographia carniolica, II, Leipzig 1781, pripoveduje na str. 49, kako je rudnik v letih 1730—1736 propadal, ker vodilni ljudje niso imeli zadostnega znanja. Hacquet daje seveda le približne letnice, ker je drugače treba citirati nekaj let starejše letnice. Ali se njegova kritična pripomba nanaša tudi na Steinberga? — 3 a. Prijazno ustno pojasnilo dr. theol. Marijana Smolika, Ljubljana. — 3 b. Arhiv Slovenije, Ljubljana, rokopis s signaturo I 47 r (pisec je Franc Rakovec-Raigersfeld, ki se je s Steinbergi osebno poznal). — 4. Originala v Arhivu dvorne komore na Dunaju, Zbirka kart (Hofkammerarchiv, Kartensammlung), signaturi P c 2 in P c 3. — 5. Ibidem, signatura P c 4. — 6. Ibidem, signatura P c 14. — 7. Ibidem, signatura N 263. — 7 a. Eden izmed teh rudosledcev, bil je to Antoni Hauptman, je že takoj leta 1736 izsledil svinčevo rudo v Póľšniku. Ob tej priložnosti je povedal, da so ležišča po vsem videzu sodeč le opuščeni stari kopi. Verjetno so jih načeli — je dodal Hauptman — že za časa protestantizma, a so pozneje opustili (Arhiv dvorne komore, Altes Kommerz, fasc. rd. št. 146). — 8. Arko, op. cit., str. 103. — 9. Mohorič, op. cit., str. 189. — 10. Mestni muzej v Idriji, arhivska zbirka, Resolutions Protocol De Annis 1750—1759, Lit. H. — 11. Ibidem, Lit. B in V. — 12. Arhiv dvorne komore, Zbirka kart, signatura P d 23; Hacquet, op. cit., III, str. 136 do 137, trdi, da je bil rudnik s talilnico podrejen Idriji (Avtor najbrž misli na upravno in poslov-

no odvisnost, ker ga je eksploatirala Idrija v svoji režiji). — 13. Arko, op. cit., str. 96, trdi, da je bil Bernard Šeber Mrakov andjunkt. K temu moremo pripomniti, da se je podpisoval Markscheidersadjunkt Bernard Schäber, tudi Schaber, iz česar sledi, da ni bil izključno samo Mrakov adjunkt, in da moremo njegov priimek tolmačiti kot Zabar. — 14. Kot praktikant je risal že leta 1767, kot geodet klavže na Zali 1780 in 1782; prim. Arhiv dv. komore, Zbirka kart, signatura H 82. — 15. Mohorič, op. cit., str. 150 (s sliko na str. 151). — Za njegovo karto oziroma načrt fužine in plavža v Trenti leta 1780 prim. Arhiv dv. komore, Zbirka kart, signatura P d 91, N 264, N 265. — 16. Mest. muzej v Idriji, arhivska zbirka, Berg-gerichtliches-Haupt-Protokoll de Annis 1783—1785, Lit. L, — dalje Repertorium über die ordinari Acta vom Jahren 1770—1783, Lit. L, No 59, 81, 121; Lit. S, No 305. — 17. Arhiv dv. kom., Zbirka kart, signatura P d 102. — 18. Ibidem, signatura P d 101. — 19. Prim. sliko 3, ADK, Zbirka kart, signatura P d 102. — 20. ADK, Zbirka kart, signatura H 98. — 21. Ibidem, signatura N 266, dalje signatura P c 18 za karto iz leta 1767. — 22. Ibidem, signatura P c 7. — 23. Ibidem, signatura N 263. — 24. ADK, Münz- und Bergwesen, Krain, fasc. rd. št. 1584, št. spisa 3834. — 25. Arko, op. cit., str. 85, 87, 88. Tudi Hacquet, op. cit., II, 1781, str. 48, govori o tatovih rude okoli leta 1779. — 26. Hacquet, op. cit., III, 1784, tab. 5. — 27. Poslednja do sedaj ugotovljena njegova risba nosi letnico 1780, prim. ADK, Zbirka kart, signatura P c 17. — 28. ADK, Münz- und Bergwesen, Krain, fasc. rd. št. 1594; spričevala idrijske in ljubljanske šole in Mrakovo priporočilo med spisi šte. 7392.

LJUBLJANSKE BOLNIŠNICE

OB OSEMDESETLETNICI BOLNIŠNICE NA ZALOŠKI CESTI 2

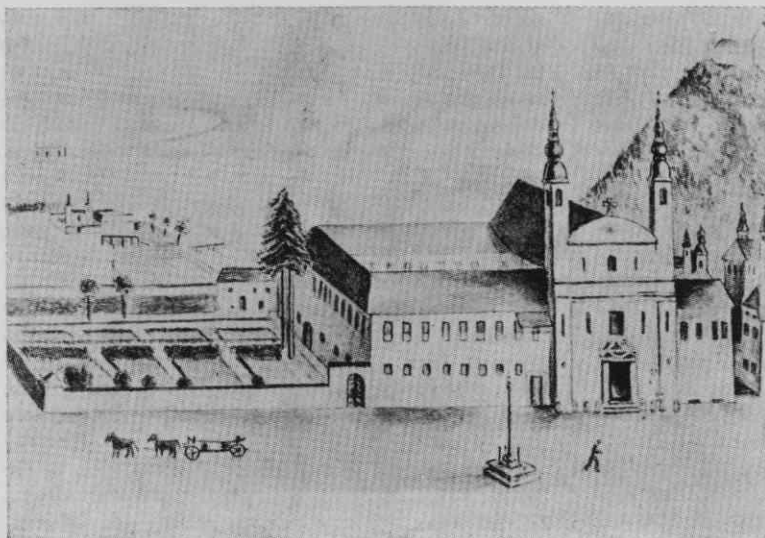
LEOPOLD RIJAVEC

Salus aegoti sprema lex. Da bi sledili temu geslu, da bi torej mogli zagotoviti ljubljanskim bolnikom in tistim iz drugih regij zdravstveno varstvo in nego po izsledkih sodobne medicinske znanosti, so se tisti, ki so odgovorni za zdravstveno službo, neugnano trudili več kot petdeset let. Že takoj po prvi svetovni vojni so namreč ugotovili, da je pričelo v tedaj 33 let stari deželni bolnici občutno primanjkovati prostora. Zato lahko upamo, da bo njihovo nesebično prizadevanje nagrajeno v letošnjem letu, ko bo dokončno dograjen klinični center. To bo tudi najprimernejše darilo ob osemdesetletnem jubileju bolnišnice na Zaloški cesti 2.

18. oktobra 1895 so pisale Novice:

»Slovesnim načinom otvorila se je 16. oktobra t. l. ter izročila svojemu namenu nova deželna bolnica v Ljubljani, opremljena in oskrbljena z vsemi napravami, katere zahteva moderna zdravniška veda. Vse, kar se je pri sličnih zgradbah spoznalo kot dobro in praktično, zjedini se je tu v harmonično celoto in dežela Kranjska dobila je humanitarni zavod, na kateri sme po pravici biti ponosna.«

Nema priča tega pomembnega dogodka je spominska plošča, ki pozabljena sameva med staro šaro na podstrežju upravne zgradbe kliničnih bolnic na Zaloški cesti 2. Od leta 1895

Samostan diskalceatov na Ajdovščini

do 1919 je krasila stopnišče ravnateljstva takratne deželne bolnišnice. Vzidali so jo, da bi tudi kasnejši rodovi vedeli, s čigavimi sredstvi je bila zidana, pod katerim vladarjem, kdo je izdelal načrte in kdo je vodil stavbna dela.

Tako nam ta plošča pove, da so bolnišnico zidali od leta 1893 do 1895 (pri vsem napredku tehnike nam je to še danes lahko za zgled), da je takrat vladalo »njegovo apostolsko veličanstvo presvitli« cesar Franc Jožef I. in da je gradnjo investirala dežela Kranjska s pomočjo ljubljanskega mesta.

Za bolnišnico v Vodmatu so se prebivalci ljubljanskih in okoliških občin zelo zanimali. Kako bi se tudi ne, saj so zidali prvo ljubljansko bolnišnico. Resnično prvo, kajti »meščanski špital«, ki je od začetka 14. stoletja pa do potresa 1895 stal na prostoru današnje Kresije, in »cesarski špital«, čigar stavba še danes stoji na Vodnikovem trgu 5, sta bili ubožnici, »lazaret« v šempetrski vojašnici je bil nekakšna izolirnica pred kužnimi boleznimi, stara civilna bolnišnica na Ajdovščini pa je bila leta 1786 prezidana iz samostana bosonogih avguštincev, imenovanih diskalceati.

Preden pa se bomo ustavili ob razmerah v bolnišnici na Zaloški cesti 2, osvetlimo posamezne zanimivejše strani iz zgodovine bolnišnic, zlasti nekaterih ljubljanskih, in to od srednjega veka dalje, ko pri nas vsaj po imenu lahko prvič govorimo o zdravstvenih ustanovah te vrste.

V glavnem so bile bolnišnice v poznem starem in še v srednjem veku le karitativne ustanove, nekakšna mešanica gostišča, ubožnice, najdenišnice in bolnišnice.

Kakor drugod po Evropi so bile prvotno tudi v naših krajih na sedežih škofij tako imeno-

vane diakonije (diakon — služabnik), ki so siromakom dajale hrano in obleko, med boleznijo pa tudi stanovanje. Vsaka diakonija je imela ubožno blagajno — gazophylacium. Pozneje so jih nadomestile sirotišnice, ki so se vse do 18. stoletja imenovale hospitali (iz lat. hospitium — prenočišče, gostoljubnost) in po njih je prevzel svoje ime tudi naš meščanski špital.

MEŠČANSKI ŠPITAL

Na vogalu sedanje Stritarjeve ulice in Adamič-Lundrovega nabrežja se je dvigala ponosna stavba meščanskega špitala s cerkvijo, posvečeno sv. Elizabeti. Kdaj je bil špital ustanovljen in kdo ga je ustanovil, ni znano. Nekateri zgodovinarji navajajo kot ustanovitelja ogrsko kraljico Elizabeto, hčer poljskega kralja Vladislava I. Lokieteka in ženo ogrskega kralja Karla Roberta Anžuvince. Ko se je leta 1345 vračala iz Neaplja, je menda ravno v Ljubljani zvedela, da so 18. septembra neapeljski dvorjani zavrtno umorili njenega sina Andreja, ki je bil poročen z Ivano, vnukinjo neapeljskega kralja. V njegov spomin naj bi torej kraljica Elizabeta v Ljubljani dala ustanoviti meščanski špital. Danes pa je ugotovljeno, da je bil ustanovljen že mnogo let prej, kajti špitalski oskrbnik je omenjen med pričami že v listini z dne 22. julija 1326.

Pripovedka, da je kraljica Elizabeta ustanovila meščanski špital, je verjetno nastala zaradi tega, ker je bila špitalska cerkev posvečena sv. Elizabeti Turinški, hčerki ogrskega kralja Andreja II. Ta pa je živela nekako sto let pred kraljico Elizabeto, vdovo ogrskega kralja Karla Roberta.

Mati Elizabete Turinške je bila Gertruda Andechs-Meranska, sestra oglejskega patriarha Bertolda V. Ta je tik pred smrtjo leta 1251 svoji nečakinji posvetil cerkev v Slovenj Gradcu in povsod pospeševal njeno čaščenje. Zato je razumljivo, da so njej posvetili tudi špitalsko cerkev v Ljubljani.

Kot zanimivost bi tu omenili, da je bila špitalska cerkev od leta 1547 do 1600 središče protestantske dejavnosti v Ljubljani. V njej so pridigali Primož Trubar, njegov sin Felicijan in Jurij Dalmatin. V tej cerkvi je bil med drugimi pokopan tudi kranjski velikaš Herbert Turjaški.

Stavbo je že leta 1386 skoraj popolnoma uničil požar, toda Ljubljančani so kmalu sezidali novo, še večjo in obsežnejšo od prejšnje. Špital je upravljal v imenu magistrata oskrbnik, kj so ga vsako leto volili enako slovesno kot župana ali pa sodnika.

Sredstva za vzdrževanje je zavod črpal iz dohodkov številnih podložnih kmetij, ki so mu jih skupaj s tlačani poklanjali plemenitashi. Poleg podložnih kmetij je imel špital tudi nekaj svojih hiš, ki so mu prinašale čedno najemnino, lepo pristavo, ki se je raztezala na obeh straneh današnje Gosposvetske ceste in več travnikov v Šiški, na Friškovcu, na prostoru sedanjega Gospodarskega razstavišča in pri šempetrski cerkvi. To so bila v glavnem volila in darila bogatih meščanov. Določeno dotacijo pa je špitalu vse do leta 1854 izplačevala tudi cesarska blagajna.

Čeprav je bil špital prava graščinska gosposka, ki se ni v svojih imovinskih razmerah prav nič razlikovala od drugih gosposk v deželi, pa svojim oskrbovalcem ni dajal tistega, kar bi jim moral. Zato so se večkrat pritožili in končno celo dosegli, da je prišla z Dunaja leta 1697 posebna komisija, ki je špital temeljito preiskala. Ugotovila je, da so oskrbovanci prejeli plesniv kruh, meso pa le dvakrat na leto. Predvsem so živeli ob redkem soku in v strahu pred šibo. Opravljati so morali najtežja dela, če pa so tožili, jih je oskrbnik prikrajšal pri že tako skromnih obrokih hrane. Kako neznosno je bilo stanje v bolnišnici, kaže tudi to, da so posteljino menjali in prali oskrbovancem le vsakega pol leta.

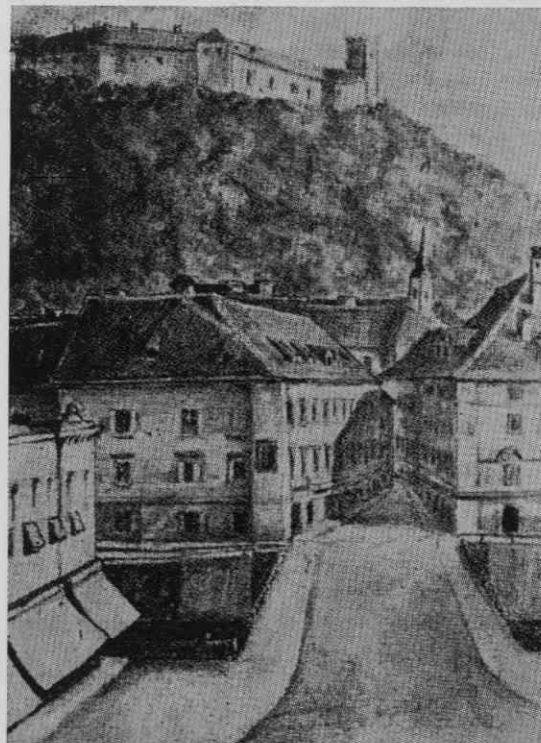
Po končani preiskavi je komisija naročila magistratu, naj za špitalsko dejavnost izdela ustrezna pravila. Ta so bila dokončana šele leta 1718, torej več kot 20 let potem, ko je komisija začela s svojim delom. Z izdanimi pravili so se razmere v zavodu precej zboljšale. Iz takratnega jedilnega lista je razvidno, da so oskrbovanci vsako nedeljo in praznik imeli za kosilo juho, meso, prikuho, kruh in

vino, za večerjo pa zabeljen sok iz sorzične moke. Druge dni v tednu so jih v glavnem hranili z žganci, s kašo, sočivjem, z zeljem in repo, s sokom in močnikom. Ob velikih praznikih pa so imeli za priboljšek teletino in štručke iz bele moke.

Meščanski špital je sprejemal oskrbovance vse do leta 1788. Naslednje leto je bila v tem poslopiju osnovana porodnišnica in najdenišnica, ki se je po francoski zasedbi Ljubljane leta 1811 preselila v civilno bolnišnico na Ajdovščino. Špitalsko poslopije je bilo kasneje preurejeno v stanovanja in lokale. Ob potresu leta 1895 pa je bilo tako poškodovano, da so ga morali porušiti.

CESARSKI ŠPITAL

Ta zavod, ki je bil pod nadzorstvom cesarske vlade na Dunaju, je leta 1553 ustanovil cesar Ferdinand I. Vanj so sprejemali idrijske rudarje ter onemogle in obolele stare vojake. Bolnišnica je bila v takratnem avguštinskem samostanu pri sv. Jakobu, ki ga je cesar kupil obenem s 33 podložnimi kmetijami. Leta 1597 se je špital preselil v frančiškanski samostan, ki je stal na današnjem trgu za Vodnikovim spomenikom. Frančiškani so namreč v času protestantskih homatij pobegnili iz Ljubljane in tako je ostal samostan prazen. Ko pa je škof Hren pregnal protestan-

Meščanski špital

te s Kranjskega, so se frančiškani leta 1612 zopet vrnil v svoj samostan, bolnišnica pa se je morala ponovno seliti. Takrat je cesarska vlada zanjo sezidala novo stavbo, ki še danes stoji na Vodnikovem trgu št. 5 (hiša ima nad vhodnimi vrati vzdano številko 297).

Kot cesarska bolnišnica je obstajala do leta 1771, ko je cesarica Marija Terezija izdala ukaz o združitvi vseh dobredelnih ustanov v en sam zavod. Tako so se oskrbovanci cesarskega špitala morali preseliti v meščansko bolnišnico, ki so jo pred tem primerno preuredili. Izpraznjeno poslopje je vzel v najem škof Karel Herberstein, v njem je imel šolo za cerkveno petje. Leta 1775 je zgradbo zasedla tobačna uprava. V stari Jugoslaviji je imela v tej hiši svoje uradne prostore davčna uprava. Danes so tam stanovanja in trgovski lokali.

IZOLIRNICE

Za varstvo meščanov pred kužnimi boleznimi je imela Ljubljana več izolirnic. Eno takih zasledimo že leta 1280, ko je prvič omenjena »njiva pri gobavih«. Bila je zunaj mestnega jarka med Blatno vasjo, Mostami in Ježico. Hospital nemškega viteškega reda, ki je leta 1282 že deloval pred Nemškimi vrati (začetek današnje Rimske ceste), je po mnenju nekaterih zgodovinarjev sprejemal tudi gobavce. Zaradi različnih nalezljivih bolezni, ki so jih v naše kraje zanesli Turki, je bila leta 1453 v bližini Rožnika ustanovljena bolnišnica »za posebne bolnike«. V šempetrski vojašnici, kjer imata danes svoje prostore medicinska fakulteta in onkološki inštitut, je bil lazaret, ki ga je leta 1635 (po zgodovinarju Ivanu Vrhovniku) zgradil magistrat. Pred tem pa je na tem mestu stala stara hiša za gobavce. Lazaret je bil najprej namenjen le tistim, ki so zboleli za »razsajajočo kugo« (sifilis), potem pa so vanj sprejemali tudi druge bolnike. V »brezkužnih časih« je služil tudi za ubožnico in zavetje beguncev. Kasneje pa so ga vedno bolj in bolj uporabljali v vojaške namene, dokler ni postal vojašnica v pravem pomenu besede.

LJUBLJANSKI ZDRAVNIKI IN MEDICINSKE SOLE

Koliko so ljubljanski meščani iskali zdravniško pomoč v špitalih in izolirnicah, ni znano. Skoraj verjetno so se količkaj preskrbljeni, predvsem seveda bogati meščani, zdravili doma, siromašne pa so pošiljali v bolnišnico.

Ljubljana je imela dobre zdravnike, med njimi celo nekaj znamenitih. Do začetka 16. stoletja jih sicer še ne omenjajo, toda že leta

1515 najdemo v vicedomskem urbarju zabeleženo ime zdravnika dr. Jakoba pl. Folterja, ki je ordiniral »na Griču« (okolica sedanje nunske cerkve). Ta zdravnik ni zdravil samo Ljubljancev, ampak je bil edini zdravnik za vso kranjsko deželo. Leta 1530 so kranjski deželni stanovi sprejeli v službo še dva zdravnika.

Leta 1693 je bila v Ljubljani ustanovljena »Academia operosorum«, ki je imela med svojimi člani tudi 4 zdravnike; ti so po tedanjih pravilih morali objavljati svoja medicinska dela. Tako je član akademije dr. Marko Grbec (Gerbezius) s priimkom »Intentus« (prizadevni) napisal za tiste čase znameniti deli »Chronologiae medicae annus I., II., III., IV.« in »Gründliche Verthädigung der Laybacherischen Luft«.

Dr. med. et phil. Grbec je bil rojen 24. oktobra 1658 v Šentvidu pri Stični, umrl pa je 9. marca 1718 v Ljubljani. Bil je strokovno zelo izobražen. Že leta 1688 je postal član cesarske akademije »Naturae curiosorum«, kasneje pa ga najdemo med ustanovitelji ljubljanskih operozov, ki jim je tudi predsedoval. Bil je znan bojevnik proti alkoholizmu in je v svojih spisih večkrat opozarjal zlasti na Rogaško Slatino ter s tem širil njen sloves.

Sredi 18. stoletja je v cesarski bolnišnici predaval anatomijo profesor kirurgije Jakob-Filip Breclj, ki je leta 1760 na sedanjem Gornjem trgu št. 4 ustanovil »Anatomsko hišo«.

Ko je znameniti holandski zdravnik Gerhard van Swieten (1700 do 1772) po dogovoru s cesarico Marijo Terezijo leta 1753 ustanovil v Ljubljani babiško šolo in ponavljalno šolo za kirurge, je v njej do leta 1774 učiteljeval magister Franc Klopstein. Potem je njegovo delo prevzel mag. anat. et chir. Balthasar Hacquet de la Mote (1739 do 1815), znamenit prirodoslovec in etnograf. Po ustanovitvi medikokirurškega zavoda v Ljubljani 1782 pa je na tej šoli poučeval anatomijo, botaniko, fiziologijo in kirurgijo.

Mediko-kirurški učni zavod v Ljubljani se je izpopolnjeval iz leta v leto in v času Ilirije dosegel celo stopnjo fakultete. Žal pa je bil po restavraciji Avstrije degradiran na raven liceja in leta 1848 ukinjen. Absolventi teh šol so dobili naslov patron kirurgije, medtem ko so tisti, ki so diplomirali na fakulteti, postali doktorji medicine, magistri kirurgije, porodništva itd.

Omenimo naj še tri slovenske zdravnike, ki so proti koncu 18. stol. obogatili medicinsko znanost s svojimi znanstvenimi deli. Ti so: dr. Janez Žagar, ki je napisal med drugim

Spominska plošča v upravnem posloppju iz leta 1895

»Systema morborum symptomaticum«, dr. Anton Kastelic (rojen okrog leta 1769 v Zagorju ob Savi, umrl v Ljubljani neznan kdaj) je ljudstvu odkril zdravilne učinke termalne vode v Dolenjskih Toplicah, svobodni magister porodniške umetnosti Anton Makovic (rojen 1750 v Kostanjevici na Dolenjskem, umrl verjetno v Ljubljani 1807) pa je izdal knjigo o babištvo. Makovic je bil zaveden Slovenec, ki ga je njegov svak Linhart uvedel v Zoisov krog.

CIVILNA BOLNIŠNICA

V obdobje, ko so se nekateri ljubljanski zdravniki že bolj ali manj uveljavili in smo imeli v Ljubljani že medicinske šole, sodi tudi ustanovitev civilne bolnišnice v Ljubljani. Pomembno je, da se je za to ustanovitev posebno zavzemal cesar Jožef II, znan po mnogih naprednih reformah v svoji državi. Ko je leta 1784 obiskal Ljubljano, se je zanimal tudi za zdravstvene razmere prebivalcev in tako zvedel, da mesto še nima bolnišnice. Med sprehodom po ljubljanskih ulicah je opazil številne samostanske objekte in ugotovil, da jih je na tako majhni površini vsekakor preveč in bi enega izmed njih brez škode lahko preuredili v bolnišnico. Najprej so nameravali za to adaptirati samostan očetov frančiškanov, ki je stal na današnjem Vodnikovem trgu. Kasneje pa so to namero opustili, češ da ta objekt ni primeren za bolnike, ker ga je ob vsakem večjem deževju poplavljal Ljubljanica. Tako so po daljših razpravah določili za bolnišnico samostan diskalceatov na Ajdovščini, ki je imel primerne urejene notranje prostore in lep vrt. Poleg tega pa je sèm vel s Kamniških planin svež in zdrav zrak; izbrali so torej prostor, ki je bil kot nalašč za bolnišnico.

Ko so prejeli obvestilo, da je ljubljanska civilna in cerkvena gosposka izbrala poslopje za bolnišnico, je cesar 19. junija 1786 podpisal odlok o ustanovitvi civilne bolnišnice v Ljubljani. Konec junija so samostan prevzeli usmiljeni bratje iz Trsta in ga z denarno pomočjo okrožnega urada (Kreisamt-Kresija) za silo preuredili v bolnišnico z 12 posteljami (3 za ženske, 9 za moške). Razumljivo je, da ta kapaciteta ni ustrezala potrebam. Zato je cesar Jožef II. leta 1788, ko je ponovno prišel v Ljubljano in si ogledal bolnišnico, odredil, da morajo zakristijo in cerkev preurediti v bolniške sobe, na novo pa zgraditi tudi prostor za duševne bolnike. Že naslednje leto so končali s prezidavo in dozidavo. Od tedaj naprej je bolnišnica redno sprejemala bolnike in to najprej Ljubljančane, potem pa tudi druge.

Med usmiljenimi brati, ki so 25 let vodili bolnišnico, je za njen uspešni razvoj pomemben Slovenec Matevž Gradišek (1776 do 1837), doma iz Gameljnov ob Savi. Po končanih medicinskih študijah v Pragi je kot prior s samostanskim imenom Faust upravljal bolnišnico od leta 1806 do 1811, ko jo je prevzela francoska vojaška oblast.

Priorja Fausta je kot zdravnika visoko cenila duhovščina, preprosto ljudstvo in tudi nekateri zdravniki, nekaj njegovih stanovskih tovarišev pa mu je očitalo šarlatanstvo in pripisovalo nekatere uspehe zdravljenja le njegovi izredni sugestivni moči. Kot homeopata ga je ošvrknil tudi pesnik Prešeren, ki ga je spoznal pri svojem stricu Jakobu, zakristanu na Šmarni gori.

Ko so Francozi po Napoleonovem porazu v Rusiji leta 1813 zapustili Ljubljano, je bolnišnico na Ajdovščini prevzela mestna občina, leta 1849 pa dežela Kranjska.

Število bolnikov, ki so bili potrebni hospitalnega zdravljenja, se je večalo obenem z naraščanjem ljubljanskega prebivalstva. Obstoječi posteljni fond ni več mogel zadovoljiti nastalih potreb. Kritično stanje so sicer zboljšali z ustreznimi adaptacijami, s preselitvijo duševnih bolnikov v novo bolnišnico za duševne bolezni v Polje, ki je bila slovesno odprta 3. januarja 1881, in z reorganizacijo nekaterih bolniških oddelkov. Vsi ti ukrepi pa so le začasno omilili pomanjkanje prostora.

OTROŠKA BOLNIŠNICA

Zasluga, da je Ljubljana dobila lastno otroško bolnišnico, gre vsekakor takratnemu mestnemu fiziku in higieniku dr. Viljemu Kovaču (1830 do 1888), ki se je z javnim oklicem (Novice so ga objavile dne 3. 5. 1865) obrnil na ljubljansko prebivalstvo, naj s prostovoljnimi prispevki podpre akcijo za ustanovitev prepotrebne otroške bolnišnice v Ljubljani.

Kmalu po tem pozivu je bil ustanovljen damski komite, čigar članice so obiskovale ljubljanske meščane in pobirale prostovoljne prispevke. Že junija meseca 1865 je bil prvi občni zbor Društva za vzdrževanje otroške bolnišnice, ki se je na eni izmed naslednjih sej odločilo za nakup stare hiše na Poljanah 54 (danes Dom upokojencev na Poljanski cesti 19).

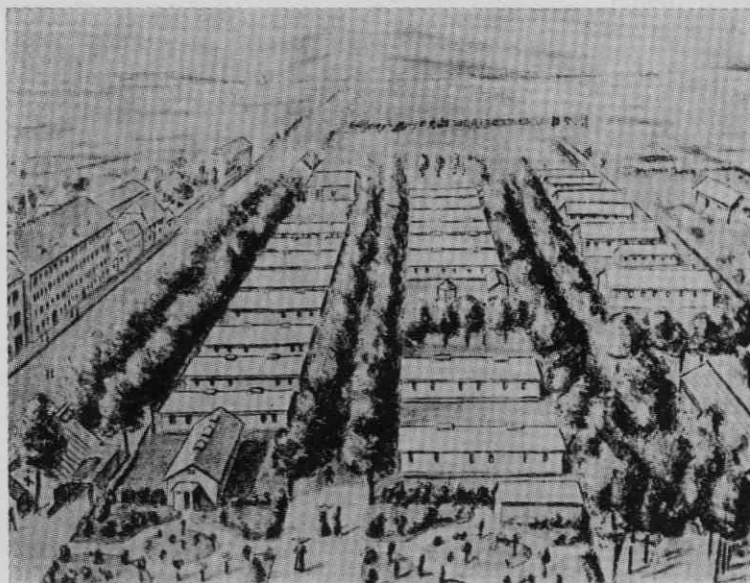
Po primerni adaptaciji je bila otroška bolnišnica, ki so ji dali ime po cesarici Elizabeti, odprta 19. novembra 1865 in takoj izročena svojemu namenu, to je, brezplačnemu zdravljenju revnih ljubljanskih otrok. Ko pa je pričela deželna bolnišnica po ukinitvi naj-

denišnice za plačilo pošiljati otroke v otroško bolnišnico, je odbor s tem denarjem, z darilom Kranjske hranilnice in z izkupičkom za prodano hišo na Poljanah 54 zgradil v Strelški ulici novembra 1889 novo otroško bolnišnico (danes mestna otroška bolnišnica).

GRADNJA IN OTVORITEV NOVE DEŽELNE BOLNIŠNICE

Deželni zbor je leta 1888 dokončno spoznal, da bolnišnica na Ajdovščini ni več kos svoji nalogi, da z večjimi adaptacijami izgublja tudi svojo zunanjo podobo in je treba tako izmaličeno stavbo čimprej odstraniti tudi zaradi zunanjšega videza mesta. Zato so razpisali natečaj za nakup primerne zemljišča, na katerem bi zgradili novo bolnišnico.

Med številnimi ponudbami se je posebna komisija pri deželnem zboru odločila za nakup parcele viteza Gariboldija. Ta je ležala na severni strani železniške proge med glavnim kolodvorom in sedanjo Titovo cesto. Ko pa so bili že vsi načrti izdelani in bi morali začeti z gradnjo prvih objektov, je predsednik finančnega odbora na seji deželnega zbora dne 8. aprila 1892 prepričal navzoče odbornike, da naj bi zemljišče za Bežigradom uporabili za zidanje gluhonemnice ali zavoda za slepe, ker za bolnišnico nikakor ni primerno. Vlaki povzročajo prevelik hrup in napeljava kanalizacije do Ljublanice je predraga. Seveda so odborniki po tem pojasnilu mrzlično iskali primernejši prostor za novo bolnišnico in ga že naslednji mesec tudi našli v Vodmatu med Ljubljano in današnjo Zaloško cesto. Zemljišče, ki je bilo

Barake na vrtu bolnišnice na Ajdovščini po potresu

Bolnišnica na Ajdovščini (nasproti sedanji kavarni Evropa) po potresu

last ljubljanskega knezoškofa, je dežela Kranjska kupila in postala njegov lastnik 1. januarja 1893.

Po načrtih, ki sta jih izdelala zagrebški arhitekt Kuno Weidmann in deželni inženir A. Klinar, je konzorcij stavbnih mojstrov začel zidati novo bolnišnico ob koncu junija 1893. V pogodbi je bilo določeno, da mora biti gradnja končana leta 1895, notranja oprema pa naslednje leto, tako da bi začeli sprejemati bolnike že 1. avgusta 1896.

V noči od 14. na 15. april 1895 pa je potres tako poškodoval poslopje stare bolnišnice na Ajdovščini, da so morali bolnike preseliti na vrt bolnišnice pod vojaške šotore in v barake. Tak provizorij, bi lahko ostal na vrtu bolnišnice najdlje do jeseni, kajti brž ko bi nastopilo hladnejše vreme, bi bolniki težko vzdržali v barakah. Zaradi tega so z gradnjo in opremo nove bolnišnice pohiteli, tako da je bilo v oktobru 1895 že vse pripravljeno za premostitev bolnikov z Ajdovščine v novo vodmatsko bolnišnico.

Slovesna otvoritev je bila 16. oktobra 1895 ob 10. uri. Udeležili so se je deželni glavar Oton Detela, deželni predsednik baron Hein, knezoškof dr. Jakob Missia, deželni odborniki, ljubljanski podžupan in vodmatski župan, zdravstveni referent deželne vlade, okrajni glavar, vodja gradnje z zastopniki vseh podjetij, ki so sodelovala, ravnatelj, upravitelj in zdravniki deželne bolnišnice.

Slavnostni govor je imel deželni glavar Detela. Po običajnem pozdravu navzočih cerkvenih in posvetnih dostojanstvenikov je izrazil svoje zadovoljstvo, da si je dežela Kranjska srečno zgradila zavod, ki je vidno znamenje človekoljubja in ljubezni do trpečega človeštva. S hvaležnostjo se je spomnil vseh, ki so pomagali dograditi bolnišnico.

Vsi tedanji ljubljanski časniki so obširno poročali o otvoritvi ljubljanske bolnišnice in podrobno opisovali zgradbe in opremo. Govor deželnega glavarja pa sta v celoti objavila le Laibacher Zeitung in Slovenec z dne 16. in 17. oktobra 1895.

Tako po končani slovesnosti so začeli v nove oddelke premeščati bolnike iz stare bolnišnice in sprejemati nove. Vodstvo bolnišnice in ginekološkega oddelka s porodnišnico je prevzel prof. dr. Alojz Valenta, medicinski oddelek je vodil dr. Karel Bleiweis-Trsteniški, kirurški prof. dr. Edo Šlajmer, očesnega dr. Emil Bock, dermatovenerološkega pa dr. Vinko Gregorič.

Bolnišnica je bila zgrajena v paviljonskem sistemu, ki so ga najprej uvedli v Parizu, v bolnišnici Lariboisière, in je takrat veljala za najprimernejšega. Imela je 15 paviljonov, in sicer sedem bolniških, osem pa za upravne, gospodarske in stanovanjske prostore. Razpolagala je s 568 posteljami. Na vsako je odpadlo 7 do 9 m² površine ali 30 do 38 m³ prostornine. Ventilacijske naprave so bile urejene tako, da se je v sobi menjal zrak dva in pol krat na uro.

Kot najbolj pomembna naprava je v tedanjem poročilu omenjena velikanska centralna parna kurjava, parna kuhinja in pralnica, naprava za ogrevanje vode in električna centrala. Poročilo tudi omenja, da je v velikih mestih le malo bolnišnic, ki bi se glede številnih praktičnih naprav mogle meriti z ljubljansko, opremljeno in oskrbljeno z vsem, kar zahteva moderna zdravniška veda.

V tako idealnem stanju je bila bolnišnica vse do leta 1918. Posteljni fond se je sicer dvignil na 650 postelj, letno je bilo sprejetih okoli 10.000 bolnikov, vendar vse to nara-

ščanje ni šlo na račun predpisane prostornine.

Po I. svetovni vojni pa je število bolnikov rapidno raslo in doseglo leta 1940 že 35.600, kar pomeni, da se je v tem času število sprejetih bolnikov povečalo za približno 250 %. Bolnišnica bi torej za tako visoko število bolnikov morala v tem letu razpolagati že s 1700 posteljami, imela jih je pa le 949.

KLINIČNE BOLNIŠNICE

Po osvoboditvi so se razmere precej boljše. Ljubljana je dobila popolno medicinsko fakulteto, splošna bolnišnica je postala njena učna baza, bolniški oddelki so se spreminjali v klinike, bolnišnica pa se je preimenovala v »klinične bolnišnice«. Nekaterne klinike so se iz matične baze preselile v pridobljene stavbe in tako je preostali paviljonski sklop na Zaloški cesti 2 prostorninsko laže zadihal. Tudi večje adaptacije nekaterih bolniških objektov so pripomogle k temu, da se je posteljni fond povečal. Vendar je kljub temu iz leta v leto bolj in bolj primanjkovalo prostora.

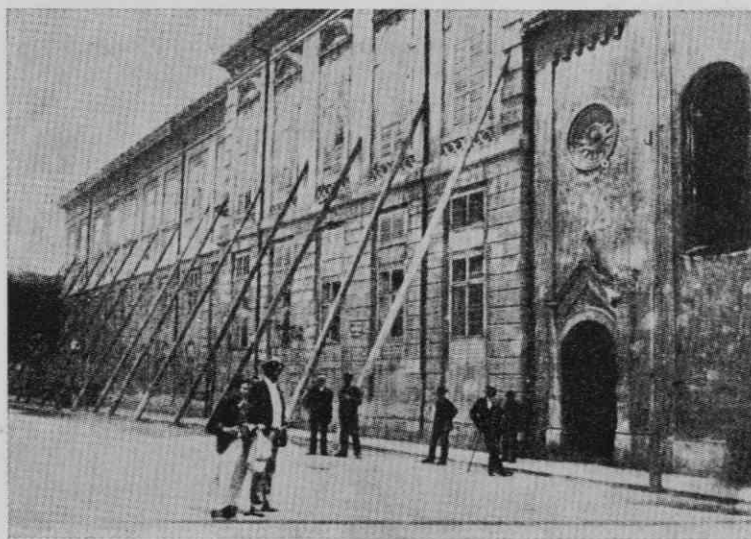
Pereč problem so bile tudi že dotrajane stavbe nekaterih klinik in vprašljivo je, če bodo v bodoče še sposobne za kakšno večjo adaptacijo. Dotrajane so vodovodne, električne in kanalizacijske naprave, primerno rešitev so terjale tudi kuhinja, pralnica, lekarna, obrtne delavnice, skladišča in upravni prostori, ki v sedanjih tesnih, neprimernih in povsod raztresenih ubikacijah skoraj niso več kos neprestano rastočim potrebam današnjega kliničnega centra.

Medtem ko kuhinja in pralnica že obratujeta v novem kliničnem centru, pričakujejo ostali rešitev še v tem letu.

GRADNJA KLINIČNEGA CENTRA

Že več let pred drugo svetovno vojno so si odgovorni činitelji na vse načine prizadevali, da bi Ljubljana dobila novo bolnišnico. Čeprav je mnogo komisij ugotovilo nevzdržno stanje in zahtevalo na pristojnih mestih nujno pomoč, te pomoči ni bilo od nikoder. Časniki in druge publikacije so pogosto opozarjale slovensko javnost, zlasti pa njene predstavnike, na obupne in skoraj nečloveške razmere v ljubljanski bolnišnici, kjer je bilo vsako resno zdravstveno delo že skoraj povsem onemogočeno. Razen prostora, instrumentarija in zdravil je občutno primanjkovalo tudi zdravstvenega kadra. Za sanacijo razmer v ljubljanski bolnišnici niso pomagale ne prošnje ne pritožbe, ne resolucije in ne spomenice, ne komisije in ne članki v raznih publikacijah. Vsi naporji in vse neutrudon prizadevanje je bilo zaman. Tako nevzdržno stanje v ljubljanski bolnišnici je trajalo vse do osvoboditve, ko so se, kot smo že omenili, razmere precej boljše. Na žalost pa se je zavod v zadnjem desetletju zaradi nenehnega pomanjkanja finančnih sredstev ter drugih objektivnih in subjektivnih vzrokov zopet že skoraj približal stanju pred drugo svetovno vojno.

Pravzaprav se je s pripravami projektov za gradnjo nove bolnišnice v Ljubljani začelo že kmalu po osvoboditvi resno ukvarjati takratno ministrstvo za ljudsko zdravstvo. Kasneje sta to skrb prevzela mestni oziroma okrajni ljudski odbor. Projektantska skupina MLO je leta 1961 začela izdelovati študije in načrte za gradnjo nove mestne bolnišnice. Leta 1963 je okrajni ljudski odbor sporazumno z ljudskimi odbori 26 občin ustanovil sklad za gradnjo in opremo bolniš-

Vhod v bolnišnico in kapelo na Ajdovščini

nic na teritoriju ljubljanskega okraja z osnovno nalogo: gradnja nove bolnišnice v Ljubljani, ki naj bi jo financirala okrajni ljudski odbor in izvršni svet skupščine SRS. Prvotni načrt je predvideval gradnjo stolpnice z 19 nadstropji in 896 bolniškimi posteljami. Kasneje so projekt večkrat spreminjali tako glede oblike gradnje in števila postelj kot same namembnosti objekta. Po spremenjenem investicijskem programu naj bi bolnišnico gradili v blokovni izvedbi s postelnim objektom za 911 postelj in diagnostično-terapevtskim za 40 postelj. Po zadnjem predlogu, ki pa verjetno še ni dokončen, naj bi skupni posteljni fond v kliničnem centru znašal 1072 postelj.

Po ukinitvi sklada za gradnjo bolnišnic so leta 1966 prevzele investitorstvo klinične bolnišnice, ki so poverile skrb za projektiranje, izvajanje gradnje in gradbeno nadzorstvo investicijskemu zavodu za gradnjo Trga revolucije v Ljubljani. Ta pa je po 1. avgustu 1969 obdržal le še strokovno gradbeno nadzorstvo, skrb za projektiranje in vodstvo gradbenih del pa so neposredno prevzele klinične bolnišnice.

Sedemetažni posteljni objekt so začeli graditi 13. julija 1966, gradbena dela za diagnostično-terapevtski in servisni objekt pa so se začela junija 1969. V navedenih objektih že delajo po določenih načrtih, dokončno pa bo klinični center predvidoma dograjen v tem letu. S staro bolnišnico je povezan s prostornim hodnikom pod Zaloško cesto.

Ljubljanske bolnišnice so si vedno prizadevale, da bi bolnikom zagotovile čim boljše nego in čim uspešnejše zdravljenje, kar pa spričo obstoječih razmer ni bilo vedno mogoče. Novi objekti kliničnega centra so v vsakem pogledu najsodobneje opremljeni in usposobljeni za diagnostično in terapevtsko

obdelavo najtežjih bolezenskih primerov. Upamo in želimo, da se bodo bolniki v njih počutili najboljše in da jim bodo zdravstveni delavci dajali vso potrebno nego in pomoč, da bodo s prijetnimi spominj na bolnišnico odhajali na svoje domove.

VIRI IN LITERATURA

1. Bilten kliničnih bolnic v Ljubljani, 29. 7. 1970. št. 9. in št. 2, 1975. — 2. Enciklopedija Leksikografskog zavoda, 1, Zagreb, 1966, str. 441. — 3. Kos Mliko: Srednjeveška Ljubljana, Ljubljana 1955. — 4. Lavrič Vito: 200 let Ljubljanske babilške šole, Ljubljana 1953. — 5. »Laibacher Zeitung«, Ljubljana, 17. 10. 1895. — 6. Ljubljanska bolnišnica. Akademski akcija za izpopolnitev univerze, Ljubljana 1935. — 7. Logar Ivan: Iz zgodovine otroške bolnišnice v Ljubljani. Priroda, človek in zdravje 1956, str. 148—151, 176—180. — 8. Logar Ivan: Veliki porodničar, Priroda, človek in zdravje 1960, str. 27—30, 54—57. — 9. Meršol, V.: O ljubljanski bolnišnici. Zdravniški vestnik 1936, str. 72—78. — 10. »Novice«, Ljubljana, 3. 5. 1865 in 18. 10. 1895. — 11. Pintar Ivan: Stavki v Slovenskem biografskem leksikonu, Lj. 1925—1952. — 12. Pintar Ivan: Mediko-kirurški zavod v Ljubljani, Ljubljana 1939. — 13. Radics P.: Zgodovina deželne civilne bolnice v Ljubljani, Ljubljana 1887. — 14. Razprave kranjskega deželnega zbora, (Verhandlungen des Krainischen Landtages) 1887—1912. — 15. Rijavec Leopold: Ljubljanske bolnišnice 1786—1960, Ljubljana 1960. — 16. Sklad za gradnjo bolnišnice v Ljubljani: Povzetek iz investicijskega programa nove bolnišnice v Ljubljani, november 1960. — 17. »Slovenec«, Ljubljana 19. 4., 16. in 17. 10. 1895. — 18. »Slovenski narod«, Ljubljana 16. 4. 1895. — 19. Vrhovec Ivan: Meščanski špital, Letopis Slovenske matice 1898, str. 1—112. — 20. Vrhovnik Ivan: Med cerkvijo sv. Petra in Ljubljano. Kronika slovenskih mest III/1936, št. 4, str. 212—215.

